

Utrechtse pijpenmakers

door P.K.Smiesing.

De eerste pijpen.

Met de komst van Graaf Leicester in 1587 kreeg Utrecht Engelse en Schotse troepen binnen de muren. Toen deze graaf in 1589 vertrok, verdween ook dit garnizoen.

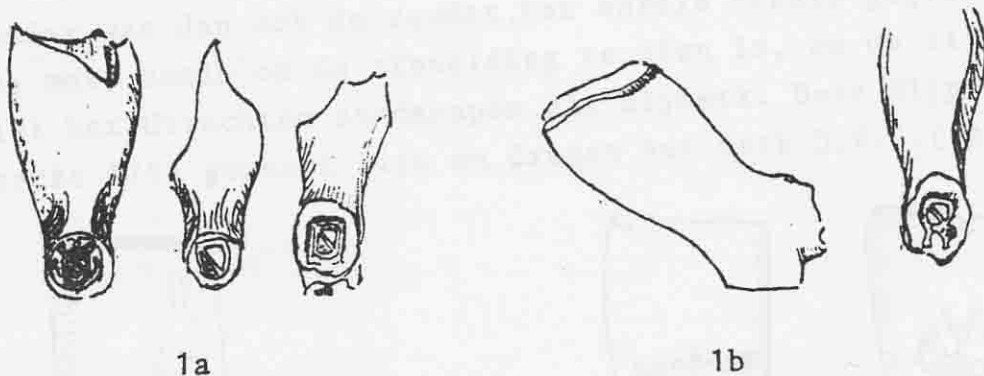
Waarschijnlijk rookte dit krijgsvolk uit de vroege pijpjes met de typische " spoor ", die nog steeds in en om de stad gevonden worden. Andere Engelse soldaten, die vanaf 1603 als huurlingen voor Prins Maurits vochten, bezochten tot 1610 de stad.

Zij woonden Engelse diensten bij in de Pieterskerk. Omdat ook na 1610 deze kerk als Engelse kerk dienst bleef doen, mogen we wel aannemen dat hier veel engelsen zijn achtergebleven. Onder deze achterblijvers moeten we zeker de eerste Utrechtse pijpenmakers zoeken.

Omdat de pijpjes uit die tijd zelden merkjes hadden, weten we van de makers echter maar weinig. Enig houvast bieden de pijpjes die vanaf 1620 werden gemaakt, met het Utrechtse wapen als merk. (zie afb. 1a)

Van 1625-1630 combineerde een pijpenmaker zijn initialen I.P. met het Utrechtse wapentje. (zie afb. 1b)

De eerste aanwijzing in de archiefstukken vinden we pas in 1677. Dan vestigt Jacob Dirkszoon Deyl zich als pijpenmaker in de Domstad.

Pijpenmakers in de 18e eeuw.

In de " Geschiedenis en beschrijving der stad der Goude " vermeldt G.J. de Lange van Wijngaarden dat in de 18e eeuw in Utrecht

voornamelijk korte grove tabakspijpen werden gemaakt.

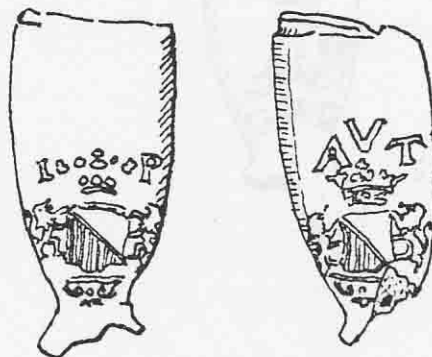
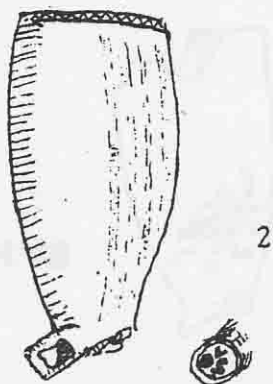
Dat we van de makers van deze pijpen meer weten, danken we vooral aan dié pijpenmakers die hun naam voluit op de " ketel " plaatsten. Het waren de namen Hendrik Versluijs(H.V.S.) en Gerrit van Westdijk (G.W.D.), die de sleutel vormden tot het historisch archiefonderzoek.

Op 14 april koopt Hendrik Versluijs twee " cameran " of woningen in het Gerecht Lauwerecht. Gerrit van Westdijk koopt op 21 juli 1774 van de zeepzieder Christiaan Achterberg een huis in hetzelfde stadsdeel en krijgt de pottenbakker Cornelis van Blaricom als naaste buur. Al vanouds werkten en woonden de pottenbakkers in de Lauwerecht, een wijk buiten de stadswallen, gunstig gelegen aan de Vecht, waarlangs klei en turf werden aangevoerd.

Vanwege het brandgevaar werd het hun niet toegestaan hun ovens binnen de stad te hebben. Door juist hun bedrijfjes hier te vestigen konden de pijpenmakers tegen bakloon hun pijpen laten bakken in de pottenbakkersovens en bespaarden zo de kosten van een eigen oven. Ook vervaardigden deze pottenbakkers de pijpenpotten, waarin de pijpen werden geplaatst alvorens in de oven gebakken te worden.

Het stadswapen als bijmerk.

Het Goudse wapen werd in 1739 op de zijkant van de hiel aangebracht om de handel in Goudse pijpen te beschermen tegen de praktijken van de pijpenhandelaren. Deze verkochten n.l. " slegte " soorten pijpen tegen de prijs van de betere. De betere soorten of " porceleinen " pijpen kregen als bijmerk één Gouds wapen op de zijkant van de hiel. De mindere of " slegte " soort, kreeg op beide zijden van de hiel dit wapen met de toevoeging "S" van slegte. Bijzonder was dan ook de vondst van enkele fraaie geglaasde pijpkoppen met, zoals op de afbeelding te zien is, op de zijkant van de hiel het Utrechtse stadswapen als bijmerk. Deze pijpen moeten omstreeks 1760 gemaakt zijn en dragen het merk D.V.S.(afb. 2)

Het stadswapen als versiering.

Naast de bekende gouwenaar werden er in Gouda ook kortere pijpen vervaardigd waarvan de koppen niet geglaasd werden.

Deze pijpen kregen vaak al in de vorm het merk van de maker.

Zo voorzag de Goudse pijpenmaker Dirk Blok, die al vanaf 1759 het " Utrechtse wapen " als merk voerde, dit type pijpen van het Utrechtse wapen.

Deze pijp had vooral in Utrecht grote aftrek. Daarom brachten ook Utrechtse pijpenmakers dit " Stadswapen " in de handel, zoals de maker I.P. en A.V.T. (zie afb.3)

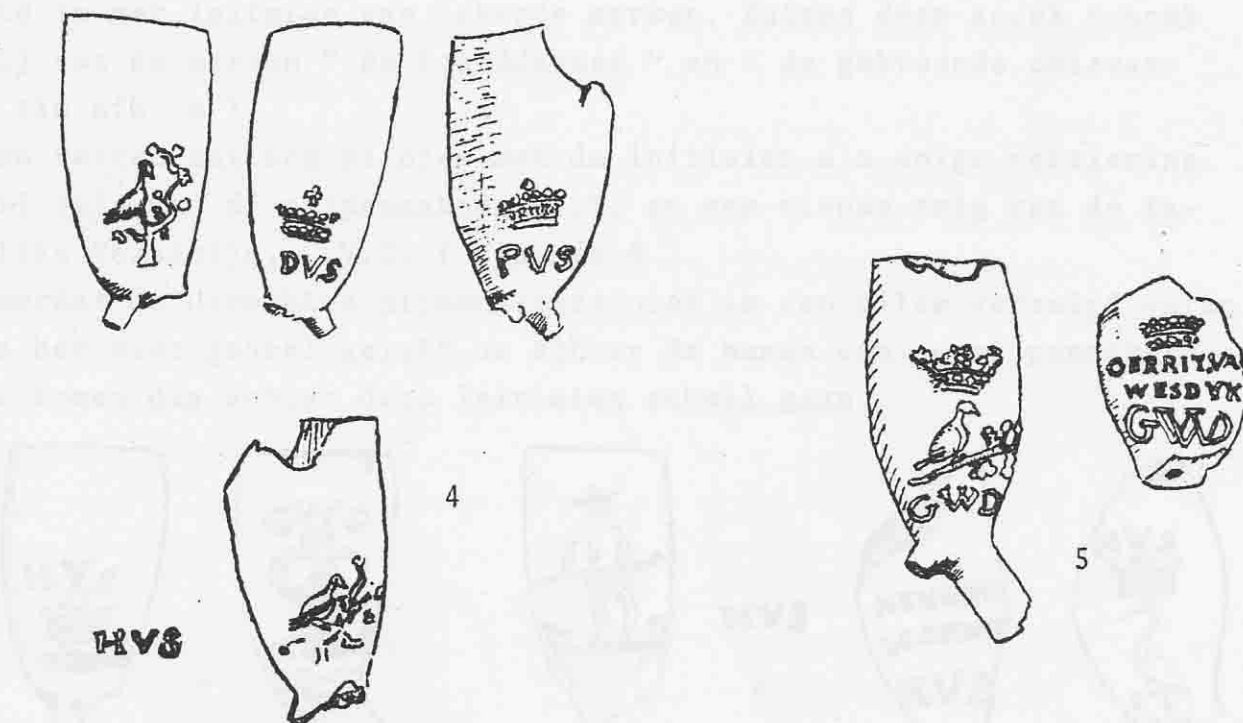
De familie Versluijs.

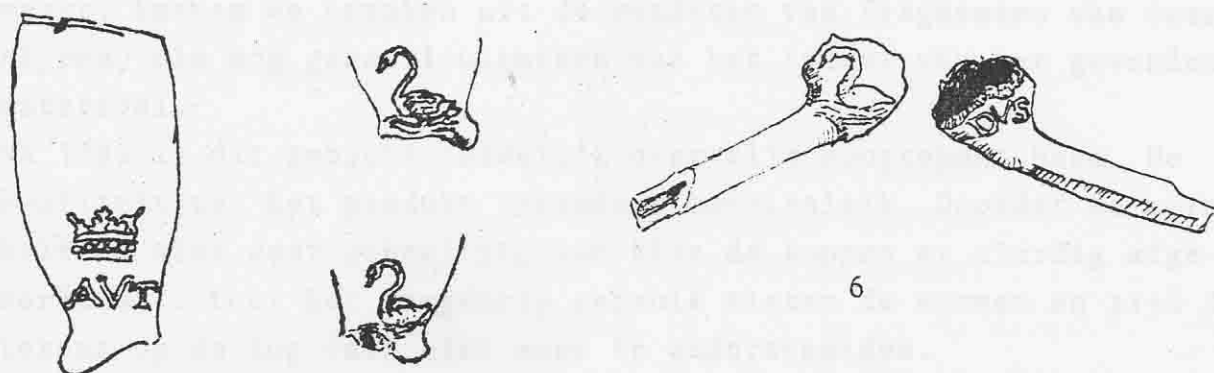
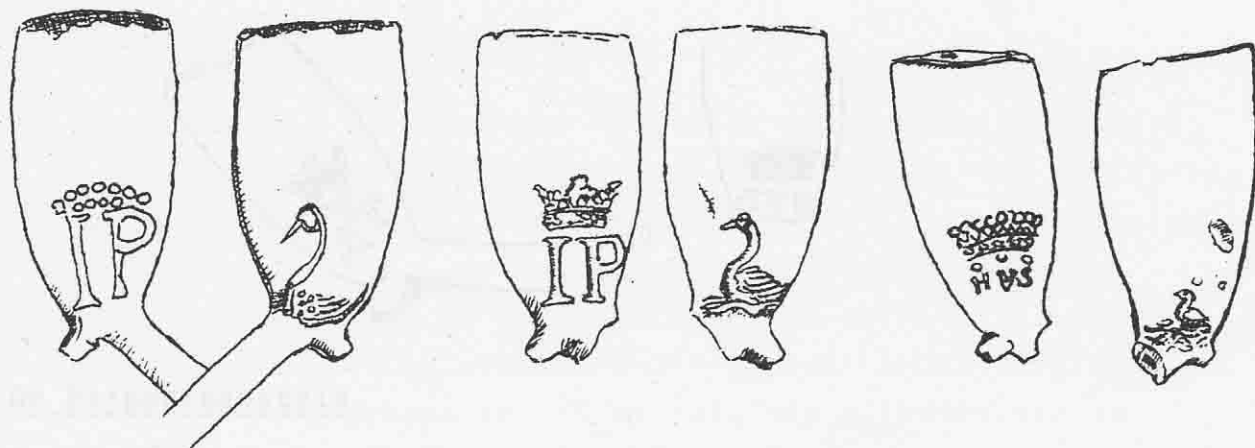
Van 1750-1765 voerden de pijpenmakers D.V.S en P.V.S. buiten deze initialen op de andere zijde van de kop ook nog het merk " de duif op de tak ". Omdat we in H.V.S. reeds Hendrik Versluijs leerden kennen, mogen we aannemen dat de beide anderen ook tot de familie Versluijs behoorden en dan zou de duif het handelsmerk geweest zijn van hun familiebedrijf.(zie afb.4)

Als variant op dit merk kennen we " de gekroonde duif ". De letters G.W.D. boven deze kroon duiden echter op de pijpenmaker Gerrit van Westdijk.(zie afb.5)

Van 1765 tot 1780 vinden we dit drietal verenigd met de makers A.V.T. en I.P.

Ze hebben nu " de zwemmende zwaan " als handelsmerk.(zie afb.6)

6

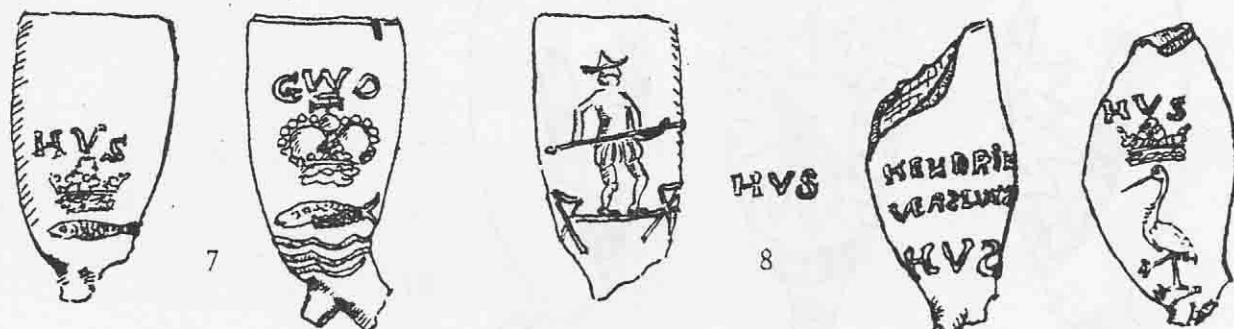
Enkele bekende 18e eeuwse merken.

In Utrecht vinden we bekende merken terug zoals " de gekroonde snoek ". Gerrit van Westdijk is verantwoordelijk voor zo'n pijpje met de toevoeging G.W.D.(zie afb.7)

De letters H.V.S. wijzen op Hendrik Versluijs, verreweg de aktiefste in het imiteren van bekende merken. Buiten deze snoek schonk hij ons de merken " de koorddanser " en " de gekroonde ooievaar ". (zie afb. 8)

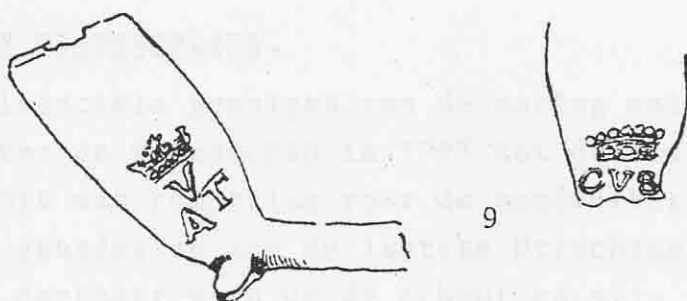
Dan resten ons nog pijpjes met de initialen als enige versiering. Zij zijn van de pijpenmaker A.V.T. en een nieuwe telg van de familie Versluijs, C.V.S. (zie afb.9)

Doordat de Utrechtse pijpenmakers niet in een gilde verenigd waren is het niet geheel gelukt om achter de namen van de pijpenmakers te komen die achter deze initialen schuil gaan.

7

8

De Pijpenindustrie.

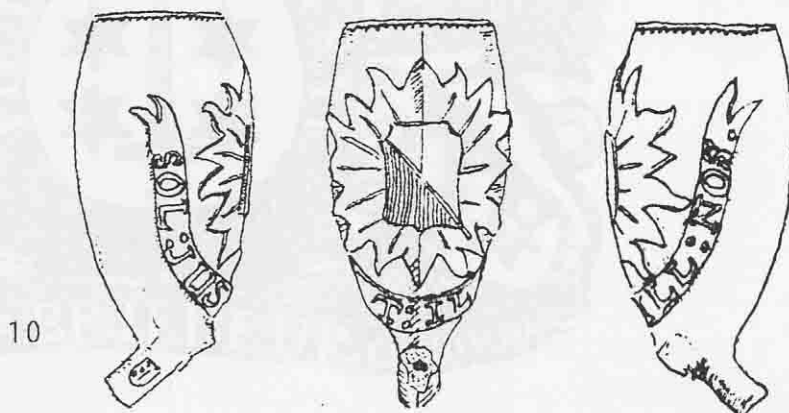
Dat er in Utrecht slechts op beperkte schaal pijpen werden gemaakt, kunnen we opmaken uit de vondsten van fragmenten van deze pijpen, die nog geen 2% uitmaken van het totaal van het gevonden materiaal.

Na 1780 is dit ambacht duidelijk over zijn hoogtepunt heen. De kwaliteit van het produkt verandert aanzienlijk. Doordat de vormhelften niet meer geheel sluiten zien de koppen er slordig afgewerkt uit. Door het langdurig gebruik sleten de vormen en zijn de tekens op de kop vaak niet meer te onderscheiden.

Ook het uitdeuken van de vormen liet sporen op de pijpekoppen na. Het verval wordt nog eens duidelijk aangetoond door de vondst van enkele fraai afgewerkte pijpekoppen waarop in reliëf het embleem van de Utrechtse Universiteit werd afgebeeld: het Utrechtse stadswapen in een stralende zon. Op het lint lezen we de spreuk: " Sol justitiae Illustra Nos " (Zon der gerechtigheid verlicht ons). (zie afb.10)

Deze pijp werd waarschijnlijk in 1786 vervaardigd ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan der Universiteit.

De opdracht tot produktie van deze pijp werd niet in handen gegeven van Utrechtse pijpenmakers. Ze werden in Gouda gemaakt door Abraham Booi, die het merk " bok met B " voerde en Jan Woutersz. Begeer met zijn merk " de gekruiste sleutels of het wapen van Leiden ". Duidelijk werd het vakmanschap van de Goudse pijpenmakers hoger aangeslagen!

De laatste pijpenmakers.

Door de financiële gevolgen van de oorlog met Frankrijk besloten Burgemeester en vroedschap in 1793 tot de invoering van de 100-ste penning. Dit was rampzalig voor de handwerkers in de armenwijken en gaf de genadeslag aan de laatste Utrechtse pijpenmakers. Bijzonder dankbaar zijn we de Schout en zijn secretaris, die de gegevens van alle neringdoenden in dit gerecht nauwkeurig optekenden. Met deze gegevens konden de volgende pijpenmakers en knechten aan de vergetelheid ontrukkt worden.

JAN GLANSBEEK	- PIJPENMAKER
JAN VERSLUIJS	- PIJPENMAKER
PIETER DE GRAAF	- PIJPENBAKKER
BAREND ROELOFS	- PIJPENMAKERSKNECHT
JAN VAN DER SLUIJS	- PIJPENMAKERSKNECHT
PIETER VAN DER SLUIJS	- PIJPENMAKERSKNECHT

Zij verklaarden allen " niet gegoed te zijn om te furneren ". Aangezien Barend Roelofs gehuwd was met Sofia van der Sluijs en de namen van der Sluijs en Versluijs in het archief tot één familie werden gerekend, mogen we aannemen dat de pijpenproductie in Utrecht grotendeels in handen was van deze familie.

Ik hoop dat dit overzicht, dat nog lang niet compleet is, wat meer licht heeft kunnen werpen op deze tot dusver weinig bekende Utrechtse industrie.

*****

